

να ζήσει σε ένα συγκρατημένο περιβάλλον· είναι «κοσμικά ανοιχτός» ή, καλύτερα, «έκθετος». Για τους βιολόγους, ο άνθρωπος αποτελεί έναν «φυσιολογικό» πρώιμο τοκετό.⁵

4.2. Η ελλειμματικότητα του ανθρώπου: η κοσμική ανοιχτότητα και εκθετότητά του

Όλα τα ζώα, ακόμα και αυτά που συγγενεύουν με τον άνθρωπο, είναι προορισμένα να ζήσουν σε ένα προκαθορισμένο περιβάλλον, από το οποίο κατά κανόνα –εκτός ελαχίστων περιπτώσεων– δεν μπορούν να διαφύγουν. Δεν είναι υποχρεωμένα να μάθουν κάτι, αλλά η φυσική βιολογική τους διάπλαση, μη εξαιρουμένου και του μηχανισμού των ενστίκτων τους, είναι αρκετά για να τα βοηθήσουν να συντηρηθούν στη ζωή.

Η παραμονή κάθε ζώου σε ενδομήτριο περιβάλλον διαρκεί χρονικά τόσο, όσο χρειάζεται για να διαμορφώσει και να τελειοποιήσει τη φυσική εκείνη διάπλαση και τον «εξοπλισμό» που θα το βοηθήσουν, ώστε να επιβιώσει όταν έρθει στον κόσμο. Συγκριτικά με τα πιο εξελιγμένα θηλαστικά, ο άνθρωπος έρχεται στη ζωή έναν χρόνο νωρίτερα. Γι' αυτόν τον λόγο οι βιολόγοι πιστεύουν ότι, στην περίπτωση του ανθρώπου, έχουμε έναν «φυσιολογικό πρώιμο τοκετό». Το γεγονός όμως αυτό έχει –σε σύγκριση πάντοτε με τα ανώτερα θηλαστικά–, όπως είναι ευνόητο, μια σειρά από συνέπειες, που είναι οι ακόλουθες:

5. Portman, A. (1956), *Zoologie und das neue Bild vom Menschen*, πρβλ. Störig, H.J. (1981), *Kleine Weifgeschichte der Philosophie*, Frankfurt/M, Fischer Giesecke, H. (1981), *Einführung in die Pädagogik*, München, Juventa, σ. 19, πρβλ. Τσουρέκη, Δ. (1987), *Σύγχρονη Παιδαγωγική*, Αθήνα, Έκδοση συγγραφέα, σ. 28.

1. Τα νεογνά των ανώτερων αυτών θηλαστικών γεννιούνται ικανά να εγκαταλείψουν τη φωλιά ή τη σκήτη τους, ενώ το βρέφος είναι καθηλωμένο στον περιγυρό του από τον οποίο και είναι απόλυτα εξαρτημένο· στερείται παντελώς της ικανότητας μετακίνησης.
2. Όλα τα θηλαστικά διαθέτουν με τη γέννησή τους πλήρως διαμορφωμένα και τελειοποιημένα αισθητήρια όργανα, ικανά να λειτουργήσουν παραγωγικά, ενώ ο άνθρωπος με τη γέννησή του είναι τόσο υποανάπτυκτος, ώστε να μην μπορεί να επιβιώσει χωρίς ξένη βοήθεια.
3. Όσον αφορά τη μορφή, τα νεογνά των ανώτερων θηλαστικών αποτελούν μικρογραφίες των ώριμων μελών του είδους τους. Το βρέφος, αντίθετα, διαθέτει τελείως διαφορετικές σωματικές αναλογίες από αυτές του ώριμου ενήλικου ανθρώπου.⁶
4. Η συμπεριφορά και η κίνηση των νεογνών των θηλαστικών αντιστοιχούν με εκείνες των γεννητόρων τους. Το ανθρώπινο όμως βρέφος είναι ανίκανο ακόμα και να σταθεί όρθιο, στοχείο που –κατά τους ανθρωπολόγους– αποτελεί το βασικότερο χαρακτηριστικό του είδους του.
5. Τα θηλαστικά διαθέτουν με τη γέννησή τους όλα τα στοιχεία της επικοινωνίας, ενώ το βρέφος αδυνατεί να επικοινωνήσει με τους ομοειδείς του. Ο χαρακτηρισμός του ανθρώπου, βέβαια, ως «ελλειμματικής οντότητας» αποτελεί παλαιότερη διαπίστωση και ανάγει τις απαρχές του τουλάχιστον στον Πλάτωνα, ο οποίος στο έργο του *Πρωταγόρας* περιγράφει την ελλειμματικότητα και υστέρηση του ανθρώπου έναντι των άλλων ζώων πολύ πιο παυστατικά και εύγλωττα από τον βιολόγο: [...] ó 'Επι-

6. Εδελστάιν-Γουδέλη, Μ. (1946), *Ψυχική υγιεινή του παιδιού*, πρβλ. Χαράλαμπίδου, Γ. (1983), *Γενική Παιδαγωγική*, Αθήνα, Έκδοση του συγγραφέα, σ. 30.

μηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα· λοιπὸν δὴ ἀκόσμητον ἔτι αὐτῷ ἦν τὸ ἀνθρώπων γένος καὶ ἠπάθει, ὅτι χρήσατο [...] ὄρα (ο Προμηθεὺς) τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐμμελῶς πάντων ἔχοντα, τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνὸν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον (Πλάτων, *Πρωτ.* 531 β/c) [...] Ἀπορία οὖν σχόμιμος ὁ Προμηθεὺς ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὔροι, κλέπτει Ἡφαίστου καὶ Ἀθηνᾶς τὴν ἔντεχον σοφίαν σὺν πυρὶ [...] ἀπώλλυτο οὖν (οἱ ἄνθρωποι) ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἄσθενέστεροι εἶναι (522 β).⁷

Το συγκλονιστικό στη θεωρία του Α. Portmann όμως είναι η διαπίστωση ότι για τη βιολογική και οργανική ολοκλήρωση του ανθρώπου, σε αντιστοιχία με τα άλλα ανώτερα θηλαστικά, που θα του επέτρεπε να ζήσει αυτοδύναμα, θα ήταν απαραίτητο να παραμεινεί σε εμβρυακή, προγεννησιακή κατάσταση πολύ περισσότερο διάστημα: η κύηση του ανθρώπου θα έπρεπε να διαρκεί ένα έτος περισσότερο απ' ό,τι στην πραγματικότητα διαρκεί, 21 δηλαδή μήνες.⁸

Αυτό το έτος, το πρώτο μετά τη γέννησή του, που φυσιολογικά θα έπρεπε το βρέφος να το διέλθει σε ενδομήτριο περιβάλλον, αποκαλείται από τους βιολόγους *Exitu-Uterine* πρώιμο έτος (εκτός μήτρας πρώιμο έτος). Σε αυτό το πρώτο έτος της ζωής του ο άνθρωπος μαθαίνει τις τρεις θεμελιώδεις μορφές συμπεριφοράς που χαρακτηρίζουν και το είδος του: την ορθοστασία, τη γλώσσα και την αυτόβουλη δραστηριότητα.

Η ανθρώπινη γλώσσα είναι κάτι το τελείως διαφορετικό απ' ό,τι η ζωώδης λαλιά. Δεν αποτελεί ενστικτώδη κα-

7. Πλάτωνος, *Πρωταγόρας* 531 β/c. 522 β. Αθήνα, χ.χ., Εκδόσεις Ι. Ζαχαρόπουλου.

8. Α. Portmann, ό.π., σ. 49· H. Giesecke, ό.π., σ. 20 κ.ε.: Δ. Τσουρέκη, ό.π., σ. 26.

ταβολή, αλλά μαθαίνεται αργότερα, στην επαφή με τους άλλους ανθρώπους και κυρίως με τους γονείς. Σαν κληρονομική καταβολή παρουσιάζεται –όπως παρατηρείται στα βρέφη– η ικανότητα παραγωγής ήχων και τόνων που είναι ιδιαίτερα γενικές εκδηλώσεις εσωτερικών καταστάσεων. Από τον 3ο ή το αργότερο, τον 6ο μήνα της ζωής του το βρέφος αρχίζει να παράγει άναρθρους ήχους. Είναι η περιόδος των βαβισμάτων (είδος λαλομονολόγων) που συγκροτούνται από μια πλειάδα τόνων οι οποίοι, στην πλειοψηφία τους, δεν θα συμπεριληφθούν αργότερα στη μητρική γλώσσα. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου το βρέφος μπορεί να μάθει με απίστευτη ευκολία κάθε ανθρωπίνη γλώσσα. Συνεπώς η μητρική γλώσσα δεν αποτελεί φυσικό βιολογικό φαινόμενο,⁹ αλλά πολιτιστικό.¹⁰

Στους 9 ή 10 μήνες αρχίζει η πρώτη άρθρωση λέξεων. Πρόκειται για την επανάληψη λέξεων που το παιδί ακούει στον κοινωνικό του περίγυρο. Ταυτόχρονα με τη μάθηση του βαδίσματος και την επανάληψη των λέξεων που ακούει, εκδηλώνει και τις πρώτες προσπάθειες αυτόβουλης δραστηριότητας, μιας ενεργητικότητας δηλαδή που δεν απορρέει από τη μίμηση. Στο ίδιο διάστημα (9-10 μηνών) εμφανίζεται η επίσημη και η αντίληψη του εργαλείου με τις συνάψεις του, καθώς και η ικανότητα σύνδεσης προβληματικών καταστάσεων με τις λύσεις τους. Η εξέλιξη αυτή μπορεί να παρατηρηθεί ιδιαίτερα στο παιχνίδι.

9. Chomsky, M. (1969), Quine's Empirical Assumptions. Στο D. Davidson & H. Hintikka (Eds.), *Words and Objections: Essays on the work of W.V. Quine*. Dordrecht, D. Reidel, ό.π., σ. 302 κ.ε.: πρβλ. Μαρκής, Δ. (1974), *Σημασία και Μετάφραση, Φιλοσοφία*, Ανάτυπο επετηρίδας κέντρου ερευνών της Ελληνικής Φιλοσοφίας, 81, σ.108.

10. Wittgenstein, L. (1971), *Philosophische Untersuchungen*, No 7 και passim.

Οι τρεις αυτές μαθησιακές λειτουργίες, που αποτελούν τις ουσιαστικότερες του ανθρώπινου είδους, προσκτώνται – και αυτό είναι το σημαντικότερο – όχι στο κλειστό φυσικό, ενδομήτριο περιβάλλον, αλλά στο ιστορικό - πολιτιστικό περιβάλλον της ανθρώπινης κοινωνίας. Έτσι, κατά τον πρώτο ήδη χρόνο της ζωής του το βρέφος βρίσκεται εκτειμένο στην επίδραση των ιστορικών κανόνων και νόμων, σε μια χρονική περίοδο που ως γνήσιο θηλαστικό θα έπρεπε να διαμορφώνεται από τις φυσιολογικές - νομοτελείαικές διαδικασίες του μητρικού περιβάλλοντος.

Στον *exitu-εμβρυακό* αυτόν χρόνο, κοντά στις γενικές λειτουργίες που χαρακτηρίζουν το είδος των ανθρωποειδών, συμβαίνουν και αναρίθμητες άλλες διαδικασίες, καθαρά περιβαλλοντικής φύσης, των οποίων τη μοιραία και καθοριστικής μορφής σημασία τους ούτε καν θα μπορούσαμε να φανταστούμε. Σε σύγκριση με όλα τα άλλα θηλαστικά, η σωματική επίσης ανάπτυξη του ανθρώπου διαρκεί δυσανάλογα περισσότερο. Γύρω στα 19 του χρόνου ο άνθρωπος αποτελεί ένα βιολογικά τελειωμένο μέλος του είδους του. Σε έναν γορλά, αντίθετα, η σωματική ανάπτυξη ολοκληρώνεται κατά το έβδομο έτος της ηλικίας του. Ενώ λοιπόν τα πιο εξελιγμένα θηλαστικά αναπτύσσουν ταχύτατα τις σωματικές τους διαστάσεις, η ραγδαία σωματική ανάπτυξη στον άνθρωπο εμφανίζεται κατά την εφηβεία του. Με τον τρόπο αυτό δίνεται στον *κοσμικά ανοιχτό* άνθρωπο η ευκαιρία να συνηθίσει το κατά ένα μέρος πολυσύνθετο και *δύσκολο* περιβάλλον του.¹¹

11. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα παρατηρείται μια ραγδαία σωματική ανάπτυξη του ανθρώπου (*Akzeleleration*). Της οποίας τα αίτια δεν μπορούν ακόμα να εξηγηθούν. Η εφηβεία – η πρώτη *Menstruation* στις γυναίκες και η πρώτη *Pollution* στους άνδρες – αρχίζει κατά μέσο όρο δύο χρόνια περίπου νωρίτερα απ' ό,τι πριν 100 χρόνια.

Αν θα θέλαμε λοιπόν να συναγάγουμε ορισμένα παιδαγωγικά συμπεράσματα από τα πορίσματα της βιολογίας που προαναφέραμε, θα λέγαμε ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ένα ον που χρειάζεται τη μάθηση, καθώς εξαρτάται από τη γνώση για την καθαρά φυσική του επιβίωση στον κόσμο· ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ένας *Homio Educandus*.¹² Αυτό ισχύει για κάθε άνθρωπο, ανεξάρτητα από τη φυλετική και ιστορικο-πολιτιστική καταγωγή του· αποτελεί, εξάλλου, και την πιθανότερη εξήγηση της ύπαρξης αγωγής σε όλους τους πολιτισμούς και σε όλες τις φυλές της γης, διαδραματίζοντας πρωταγωνιστικό ρόλο στη διατήρηση και την εν γένει συγκρότηση και λειτουργία τους, ανεξάρτητα αν γίνεται συνειδητά, πρακτικά ή φιλοσοφικά, όπως κατά την αρχαιότητα, ή με την βοήθεια *πάμπουλων* άλλων επιστημών, όπως στην εποχή μας.

Μια φιλοσοφική θεώρηση πάλη της επιστημονικά τεκμηριωμένης *κοσμικής εξθετότητας* του ανθρώπου, της οποίας συνέπεια είναι μια ενστικτώδης ανασφάλεια στον ψυχισμό του, μας οδηγεί σε διττά συμπεράσματα. Από τη μια μεριά εμφανίζεται ο άνθρωπος ικανός να διαμορφώσει το περιβάλλον του, ώστε να μπορέσει μέσα σε αυτό να εξελιχθεί ομαλά και αβίαστα, ενώ οι δυνατότητές του για αυτήν τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος – που μόνο θετικά θα επιδρά στην οντογένεσή του – φαίνεται να είναι περίπου απεριόριστες. Η σκέψη αυτή αποτελεί ένα ιδιαίτερα αισιόδοξο παιδαγωγικό συμπέρασμα, αφού διακατέχεται από την πεποίθηση ότι το ελλειμματικό ανθρώπινο ον, με τη διαπαιδαιγωγή του, μπορεί να οδηγηθεί σε πολύπλευρη τελείωση.

Υπήρξαν περίοδοι στην ιστορία του πολιτισμού μας, όπως λόγου χάριν στην εποχή του διαφωτισμού, που διέπονταν

12. Χαρακτηρισμός από τον I. Kant. Πρβλ. Langeveld, M.J. (1966³). *Schule als Weg des Kindes*. Braunschweig: Westermann. σ. 15 κ.ε.